

AZ 1859. ÉVI OLASZ—OSZTRÁK HÁBORÚ ÉS AZ OLASZORSZÁGI MAGYAR LÉGIO *

Hartai Ernő ezredes

1. Az 1859. évi háború

Előzmények.

Ausztriában a császári abszolutizmus az 1848—49. évi forradalom után a belpolitikai egyensúlyt csak diktatorikus intézkedéseivel, zsandár és spiclirendszerével tudta fenntartani. Ennek következtében a nép hangulata nem csupán Magyarországon volt rendkívül nyomott és elkeseredett, hanem Ausztria egyéb részeiben is.

Az olasz tartományokban az osztrák abszolutizmus helyzete 1849 után egyre jobban súlyosbodott. A lakosság gyűlölte a megszállókat, főleg Milánóban, Lombardia székhelyén gyakran előfordult, hogy az utcán osztrák tisztet inzuláltak.

1853 február 6-án zendülés tört ki Milánóban. A bécsi rendőrfőnök már 1852 július 13-án közölte az olaszországi megszálló csapatok parancsnokával, gr. Radetzky tábornaggal, hogy az olasz és magyar forradalmi mozgalmak között összefüggés áll fenn.¹

Az esti órákban a város több pontján a lakosságból szervezett felkelők megtámadták az osztrák laktanyaőrsegeket, az utcákon található tiszteket és katonákat. Tüntető tömeg vonult fel, mely az egységes Olaszországot élteve kiáltotta, hogy „ne féljete, mert a magyarok és lengyelek is mellettünk vannak“. A város több pontján a felkelők barikádokat emeltek.

A milánói osztrák helyőrség a következő csapatokból állott: öt cs. k. gyalogezred, egy határőrszázalaj, két huszárosztály, hat üteg, egy utászszázad és egy cs. k. zsandárezred törzse. Ez a mintegy 25.000 főből álló helyőrség azután aránylag könnyen verte le az olasz hazafiak felkelését.

Engels 1853 február 11-én Marxhoz intézett levelében utal arra, hogy Milánó nagyon alkalmas utcai harcokra, kevés az egyenes utcája és ezek nincsenek egymással összekötve. Az utcák majdnem mindenütt szűkek és görbék, a kőházak magasak, a falak 3—5 lábnyi vastagok. A földszintes ablakok vasrácsokkal vannak ellátva. De mit segít

* Részlet a szerző „A magyar katona az abszolutizmus és dualizmus korában“ című készülő munkájából.

¹ Mitteilungen des Kriegsarchivs: 1898. X. kt. 298. o.

mindez, a felkelőknek nincsenek esélyeik. 1849 után Radetzky a régi fellegvár erődtítményeit helyreállította. Ha ezek elkészültek — amire elég idő volt —, Milánó az osztrákoké marad mindaddig, amíg a felkelők részére bevehetetlen fellegvár birtokukban van. További hírek hiánya arra mutat, hogy a felkelés Milánó környékén sincs terjedőben.²

Az osztrákok 450 felkelőt fogtak el, ezekből 16-ot rövid úton kivégeztek. A lefolytatott hadbírószági eljárás azután még 100-nál több ítéletet hozott, melyek halálra és súlyos börtönbüntetésre vagy kényszermunkára szóltak.

A „Pesti Napló“ 1853 március 11-i száma szerint a hadbírószági Györfy Péter őrmestert, Walla Lajos őrmestert és Király Lajos tizedest az olasz forradalmi párttal való kapcsolatuk miatt kötéláltali halálra, majd kegyelem útján 14—16 évi vasban töltendő kényszermunkára ítélte.

Hivatalos jelentések alapján is megállapítható, hogy míg az olasz felkelők az osztrák katonákat mindenütt megtámadták, a magyar gyalogezredbelieket és a huszárokat nem bántották, sőt volt olyan eset is, hogy vendéglőbe hívták és borral kínálták őket.

A felkelés komolyságára jellemző, hogy a felkelés ideje alatt 12 osztrák katonát öltek meg, 74-et pedig megsebesítettek. (Ebből 25 volt súlyos.) A sebesültek között 5 tiszt volt.³ Az elesett és sebesült katonák között egyetlen magyar nevű sem szerepel.

1853 február 18-án Libényi János magyar szabósegéd a bécsi bástyán sétáló császár ellen merényletet követett el, azonban késével csak a nyakán sikerült megsebesítenie. Elfogatásakor Kossuthot és a köztársaságot éltette. Libényit február 26-án haditörvényszéki ítélet alapján felakasztották. Ha ez az esemény nem is hozható közvetlen összefüggésbe a milánói felkeléssel, de jellemző a magyarok elkeseredett hangulatára.

Az ötvenes évek első felében jelentős külpolitikai események történtek, amelyek Ausztria helyzetét is érintették.

1853. elején Miklós cár elhatározta Törökország megtámadását. A jegyzékváltás különféle ürügyekkel kezdődött és május 10-én Mencsikov orosz követ Konstantinápolyból való távozásával végződött.

A vitában Anglia és III. Napoleon Franciaországa Törökország mellé állt, mert az orosz terjeszkedés sértette érdekeiket. Július 2-án az orosz csapatok kb. 70.000 főnyi hadsereggel megszállták a török hűbéres fejedelemségeket. Miután Miklós cár vonakodott a megszállt területeket kiüríteni, a nyugati hatalmak 1854 márciusában formálisan is megüzenték a háborút.

Ausztria még 1854 július 14-én szerződést kötött Törökországgal, mely megengedte, hogy megszállhassa a dunai fejedelemségeket. Ez az

² Marx—Engels: Briefwechsel I. kt. 540. o.

³ Mitt. d. Kr. Arch. 1898. X. kt. 388. o.

oroszkokat arra kényszerítette, hogy csapataikat Besszarábiába vonják vissza. A kiürített területet azután osztrák csapatok szállták meg. A megszállás két évig tartott.

A törökök oldalán egy angol-francia és kisszámban olasz (szárd) hadsereg állott. E hadjárat a krími háború néven ismeretes, váltakozó szerencsével folyt és két évig tartott. A békét Párizsban kötötték meg és az időközben meghalt Miklós cár utóda, II. Sándor cár írta alá.

Magyarország rokonszenve természetesen Törökország felé fordult és az emigráció reményeket is fűzött e háborúhoz.

A törökök oldalán 1849 után több 48-as honvédtiszt harcolt: Bem (Murad Tevfik pasa), Kinetty (Ismail pasa), Guyon (Kursid pasa), Kollmann (Feizi pasa), Stein (Ferhad pasa). Néhányan közülük a krími háborúban is résztvettek.

1855 szeptemberében a magyar Türr István, volt cs. k. tiszt, Caribaldi fegyvertársa, aki a krími háború idején angol katonai szolgálatban állott, az osztrákok által megszállt Romániába utazott, ahol a megszálló osztrákok mint egykori katonaszökevényt elfogták, erős fedezet mellett Brassóba szállították és halálra ítélték. Később angol közbelépésre kegyelmet kapott és kiutasították az országból.

A krími háború veszteségei mindkét fél részéről meghaladták fejenként a negyedmilliót és ezek legnagyobb részét különféle betegségek és járványok okozták.

Miklós cár két fő dologban tévedett, amikor ezt a háborút ki-robbantotta:

1. lebecsülte a török hadsereget és nem számított arra, hogy a nyugatiak aktív támogatást nyújtanak a törököknek,

2. szilárdan bízott Ferenc József halálában az 1849-ben nyújtott segítségért.

Ausztria állásfoglalása következtében elvesztette a cár barátságát, viszont nem szerezte meg a nyugati hatalmak teljes megalégedését sem, mert nem vett részt az Oroszország ellen viselt háborúban. Hogy Ausztria a krími háborúban nem kezdett harcot egyik fél mellett sem, annak egyik oka az is volt, hogy tartott a belső forradalomtól.

Az Oroszország elleni 1854. évi mozgósítás Ausztriának 400 millió forintjába került. Ennek ellensúlyozására a bankópréshez nyúltak. A szokásos spekulációs fellendülést gazdasági válság követte. Ausztria pénzügyei igen megromlottak és hogy ezen javítson, államvasutait francia pénzcsoportnak adta el.

1857—58-ban általános gazdasági válság tört ki Európában, melynek hatása alatt az elnyomott népek nemzeti mozgalmai is megerősödtek.

Ezalatt az olaszországi osztrák megszállók helyzete tovább rosszabodott. Már az 1856. évi párisi kongresszuson is szóbahozták Olaszország ügyét.

Viktor Emánuel szárd király és miniszterelnöke, Cavour szövetség-

gest kerestek és ezt III. Napoleon francia császár személyében találták meg. Kossuth Lajos közvetítésével Cavour és III. Napoleon megállapodtak, hogy Szavoya és Nizza átengedése ellenében segítséget kapnak az osztrákok ellen.

1859 január elsején III. Napoleon Hübner osztrák követnek a következőket mondta: „Sajnálom, hogy kormányaink között a viszony már nem olyan jó, mint azelőtt; kérem azonban, hogy közölje császárával, hogy személye iránti érzelmeim nem változtak.“

Napoleon szavai az akkori feszült helyzetben fenyegetőleg hangzottak.

Magyarország helyzetét ebben az időben Marx Károly Lassalehoz 1859 február 4-én intézett levelében a következőképpen értékelte:

„Ugy látom azt hiszed, hogy ebben a háborúban Magyarország fel fog kelni. Én ebben nagyon kételkedem. Ausztria természetesen biztosító sereget állít fel Oroszország ellen a magyar-galíciai határon és ez egyúttal Magyarországot is sakkban tartja majd. A magyar ezredeket (ha nem osztják fel ellenégeik, a csehek, szerbek, szlovének stb. közt, mint az nagyrészt már meg is történt) német tartományokba helyezik majd át.“⁴

Ausztria még januárban megerősítette olaszországi csapatait a bécsi hadtesttel és több határőrezreddel. A csapatok szállítása az újonnan épült bécs—trieszti vasútvonalon történt.

Szardínia is megkezdte fegyverkezését és ugyanakkor az osztrák uralom alatt élő olasz lakosság nyílt lázadásba lépett.

Franciaország megkezdte hadseregének átszervezését, főleg tüzérségének korszerűsítésére helyezett súlyt.

A bécsi kormány a meginduló háborúhoz szövetségeseket keresett. Anglia a függetlenségre törekvő Olaszországgal rokonszenvezett. Oroszországra az 1854—56. években a vele szemben elkövetett hálátlansága miatt nem számíthatott. Ferenc József biztosra vette, hogy Poroszország vele tart III. Napoleon ellen, tévedett azonban, mert Berlin semleges maradt és Ausztria most már végleg elszigetelődött.

Ferenc József abszolút uralkodása most már külpolitikájának eredményeitől vált függővé.

1859 április 19-én Ausztria ultimátumban követelte a szárd fegyverkezés megszüntetését. A válasz határideje április 26-án járt le és elutasító volt.

Április 26-án Napoleon Bécs tudomására hozta, hogy ha az osztrák csapatok átlépik a Ticinót, akkor azt hadüzenetnek tekinti.

Az osztrák csapatok 29-én lépték át a Ticinót és ezzel a háború kitört. A jegyzékváltás ideje alatt a franciák csapataik nagyrésztét vasúton és hajón Genuán keresztül az olasz hadszíntérre szállították.

⁴ Marx—Engels: Válogatott levelek Szikra, 1950. 128. o.

Magyar sorgyalogezredbeli közvitéz. 1850—59. (Korabeli könyomat.)

Ferenc József kormánya megkérdezése nélkül cselekedett és mindezt közvetlenül a katonai irodája útján intézett.

1857-ig az olaszországi megszálló osztrák hadsereg parancsnoka gr. Radetzky tábornagy volt. Az utolsó évtizedekben ő volt az osztrák hadvezetés legtehetségesebb képviselője. Az 1848—49. évi győzelmes csatái, mint Santa Lucia, Sommacampagna, Custozza, Mortara, Novara, stb. átmenetileg biztosították ugyan Ausztria katonai helyzetét, de az olasz nép egyesülés és függetlenség iránti törekvését nem tudta megtörni. Radetzky egyszemélyben a Lombard-velencei királyság kormányzója is volt.⁵

Utóda gr. Gyulay Ferenc tábornaggyá lett. Ez a magyar nevű, de teljesen Habsburg-érzelmű gőgös arisztokrata, egyáltalán nem rendelkezett oly katonai képességekkel, amelyek Radetzky örökségére érdemessé tették volna.

Az olaszországi hadsereg állapota az osztrák haderő többi részéhez képest viszonylag jónak volt mondható. Még Radetzky örökségéből kifolyólag nem annyira a zártrendű és alak-, mint inkább a harcserű kiképzésre fektették a súlyt. A gyalogság fegyverzetén 1849 óta sokat javítottak, a felszerelést is némiképpen változtatták, de a főszempont még mindig a katonás külső volt. A szűk kabát, a magas és kemény gallér, a nehéz hátbőrönd, megmaradtak. Ez utóbbit a katona még ütközetben is cipelte. A magantai csatában azután, mintha összebeszéltek volna, a legtöbben eldobták a borjút.

A gyalogság puskája Lorenz rendszerű előlőtöltő vontcsövű. A lovaság nehéz és könnyű lovasságra tagozódott. Fegyverzetük lovassági kardból, a huszároknál karabélyból és vontcsövű pisztolyból állott. A dsidásoknak kardon és pisztolyon kívül még dsidájuk is volt és száza-donként karabélyal felszerelt 16 lovasuk.

A tüzérség létszámát az utolsó tíz évben emelték ugyan, de az anyag elavult, részben 100 év előtti volt. 1859-ben még mindig 64 féle ágyúcső volt használatban. Valamennyi löveg símacsovű előlőtöltő, általában 6, 12 és 18 fontosak.

⁵ Gr. Radetzky János, József, Wenzel, Ferenc, Károly 1766-ban született. A közeletben József, Wenzel nevét viselte. 1784-ben lépett mint kadét a cs. k. 2. számú vértés-czredbe. Résztvett az 1788—91-iki török háborúban. 1793—1796-ban Németalföldön és Északolaszországban harcolt. 1800-ban már ezredes, 1805-ben tábornok, 1809-ben altábornagy. Végigharcolta a napoleoni háborúkat, 1813—15-ben Schwarzenberg herceg osztrák fővezér seregének vezérkari főnöke volt. A béke megkötése után 1821—29. között Sopronban és Budán állomásozott. 1829-ben lovasági tábornokká lépett elő. 1831-ben vette át az osztrák megszálló haderők parancsnokságát. 1836-ban lett tábornagy és 1857 elején 72 évi megszakítás nélküli katonai szolgálat után 91 éves korában vonult nyugalmába. 1858 januárjában halt meg.

Radetzky életéről sok életrajz jelent meg. A legrégebbiek közé tartozik az 1858. évben Stuttgartban megjelent „Der k. k. österr. Feldmarschall Gr. Radetzky“ című munka, mely a tábornagy saját tollbamondása és levelezése alapján készült. A „Mitteilungen des Kriegesarchivs“ 1887. évi kötete Radetzky önéletrajzából közöl részleteket 1815-ig bezárólag.

Cs. k. huszártizedes 1859. (Fénykép után).

Gyulay hadseregének harcoló csapatai: 5 hadtest, kerekén 118.000 gyalogosból, 7000 lovasból és 364 lövegből állott. Később még 2 hadtest (kb. 40.000 fő) érkezett. A hadsereg hátában ezenkívül még kb. 60.000 főből álló megszálló csapat maradt.⁶

Az olaszországi osztrák hadseregben a következő magyarországi kiegészítési alakulatok voltak: Az 5., 12., 29., 31., 32., 33., 34., 37., 39., 46., 48., 52., 60., 61. számú gyalogezredek, a 23. vadászszázlój és az 1., 10., 12. számú huszárezredek.⁷ A tüzérségnél és műszaki csapatoknál nem voltak tiszta magyar kiegészítésű alakulatok.

A szövetségesek főparancsnokságát Napoleon császár vette át. Összes (harcoló létszám) kb. 163.000 gyalogos, 13.000 lovas és 400 löveg. Hozzá tartozott még Garibaldi 3000—4000 főnyi önkéntes szabadcsapata, mely az alpesi vadászdandár nevet viselte. (3 gyalogezred á 2 z.j. és 200 lovas). Garibaldi csapatában harcolt egy magyar osztag élén Türr István.

A szárd haderő 5 gyaloghadosztály, 20 gyalogezredből á 4 zászlóalj (4 század), ezek könnyű gyalogságra (Bersaglieri) és sorgyalogságra oszlottak, 4 nehéz és 5 könnyű lovasezredből, 1 tüzérezredből (20 ütég á 8 löveg) és egy vartüzérezredből (12 század) állott. A gyalogsági puska síma csövű előltöltő, valamivel rövidebb az osztrák puskánál. A lovaság fegyverzete hasonló az osztrák lovasságéhoz. A tüzérség lövegei előltöltő símacsövűek, általában 6—16 fontosak.

A francia haderő 15 gyaloghadosztályból és 11 lov. dandárból állott.⁸ A gyalogság sorakozása a franciáknál már nem mint eddig szokás volt 3 sorban, hanem 2 sorban történt. Puskájuk Minié rendszerű vontacsövű előltöltő. A lovasság fegyverzete hasonló az osztrákokéhoz, afrikai spáhi alakulatok kardot, övükben jatagánt és vállukon keresztbe puskát hordtak. A tüzérség fogatolt, lovagló és gyalogtüzérségre oszlott. Abban az időben folyamatban volt az egész tüzérség korszerűsítése, már szép számban rendelkeztek hátultöltő huzagolt lövegekkel, melyek lövedéke csúcsban végződött. Az új lövegek hatótávolsága sokkal nagyobb volt, mint az ellenfélnél. Az osztrák tüzérség tehát hátrányban volt a franciákkal szemben.

Az osztrák sereg zöme Páviánál állott. A Ticinó határ folyó átlépése után értesült Gyulay, hogy a franciák nemcsak Torinó, de Génua felől is közelednek. A francia-szárd csapatok Alessandriánál egyesültek. Gyulay tétlenül várta az ellenség felvonulását, elmulasztva a kedvező alkalmat, hogy az ellenséget még felvonulása előtt megtámadja.

Hadseregét a Ticinó, Pó és Sessia folyók között védelmi állásba helyezte el. A francia-szárd sereg legnagyobb része időközben Alessandriából Gyulay hadseregének megkerülésével északnak mentelt Vercelli-Novara irányába.

⁶ K. u. k. Kriegsschule: Der Feldzug 1859 in Italien. (Wien, 1901.) 11. o.

⁷ Wrede: Geschichte der K. u. k. Wehrmacht. I., III/1 kt.-ből összeállítva.

⁸ Kr. Sch. D. Fdz. 1859. 15—17. o.

Május 9-én Gyulay úgy döntött, hogy nem ütközik meg az észak felé menetelő szövetségeseikkel. Ezen a napon 3 egymással részben ellentmondó parancsot adott ki és ezzel hadtesteit felesleges módon ide-oda rángatta.

Május 20-ig nem történt esemény, ekkor azonban Gyulay, gr. Stadion tábornokot nagyobb különítménnyel távolfelderítésre küldte. Mentebeliónál harcba keveredett, de a franciák átkarolták és visszavonulásra kényszerítették.

A francia főerők folytatták mozdulataikat az osztrákok oldalában és ezzel kapcsolatban Palestrónál 27—31. között kisebb ütközetekre került sor.

Ugyanebben az időben Garibaldi szabadcsapatával az osztrákok jobbszárnya mögé került és május 24-én elérte Varese várost. Egy 3000 főből és 8 lövegből álló osztrák különítmény 26-án megtámadta Garibaldi csapatainak egy részét. Ezek először a városban védelemre rendezkedtek be, majd erőteljes ellentámadással visszavetették az osztrákokat, akik ez alkalommal 132 halottat és sebesültet vesztek, majd megkezdték visszavonulásukat Como felé.

27-én Garibaldi Como mellett újból megverte az osztrákokat. Gyulay erre Urban altábornagy hadosztályát küldte Garibaldi ellen. Urban „híres portyázónak” számított, mert 1848—49-ben gyakran volt Bem ellenfele, azonban vele szemben rendszerint a rövidebbet húzta. A nagy túlerőben lévő osztrákokkal szemben akkor Garibaldi kénytelen volt átmenetileg a hegyekbe visszavonulni, tovább is állandóan veszélyeztetve az osztrák haderő jobbszárnyát.

Junius 1-én a francia csapatok közeledésére az osztrákok megkezdték visszavonulásukat. Urban hadosztálya követte a példát.

Garibaldi megjelenése a Lombard lakosság között nagy feltűnést keltett. Mindenütt eléje vonultak és közülük sokan jelentkeztek csapataiba. Garibaldi csapatában magyarok is harcoltak, kiknek száma az osztrák hadseregből átszököttekkel egyre szaporodott.

Garibaldi neve ekkor vált népszerűvé Magyarországon. Nevét Kossuth-tal együtt emlegették. Népiesen Gara Bandinak nevezték. Képe ott függött az egyszerű emberek lakásának falán. Népdalok keletkeztek, melyek közül a legismertebbek:

*Garibaldi szürke paripája
Könnyen vágat felfelé Budára,
Barna kislány adjál neki vizet,
Garibaldi hej Budára siet.*

A nép tudta, hogy Garibaldi táborában van Türr tábornok is. Kossuthot és Türrt várták felszabadítóként. Erre mutat a következő kis népdal:

*Szennyes az ingem,
Szennyes a gatyám is,
Majd hoz Kossuth tisztát,
Türr Pista meg puskát,
Eljen Garibaldi.*

Garibaldi 1807-ben született Nizzában. 15 éves korában matróz, 25 éves korában már hajóskapitány. A 30-as években résztvesz Mazzini összeesküvésében, menekülésre kényszerül és távollétében halálra ítélik. A délamerikai szabadságharcokban mindig az elnyomók ellen harcolt. 1848-ban a forradalom hírére visszatér és a római forradalmi kormány mellett harcol önkénteseivel. 1849-ben menekülnie kell, utána ismét mint hajóskapitány működik, majd 1854—59 között kis parasztgazdaságot vásárol és gazdálkodik. Az osztrák-olasz háború kitörésekor a szárd kormány tábornoknak nevezte ki és megbízta önkéntes csapat megalkotásával.

Időközben Gyulay hadseregéhez egy osztrák hadtest erősítés érkezett. Gyulay még ekkor sem határozta el magát támadásra, hanem megtudva, hogy a szövetséges sereg már Magenta felé közeledik és hogy teljesen körül ne kerítsék, hadseregének nagy részével Magenta felé sietett, hogy megakadályozza a franciák átkelését a Ticinó folyón. Ez azonban már nem sikerült, mert június 4-én már megtámadták a Magenta mellett álló osztrák jobbszárnyat. Amire az osztrákok nem számítottak, megtörtént. Gyulay kénytelen volt majdnem egész hadseregével eredeti állásából kivonulni és a Ticinó mögött az ellenséggel szembe állni. Ennek ered a klasszikus osztrák „összpontosítás hátrafelé“ kifejezés.⁹

Magenta.

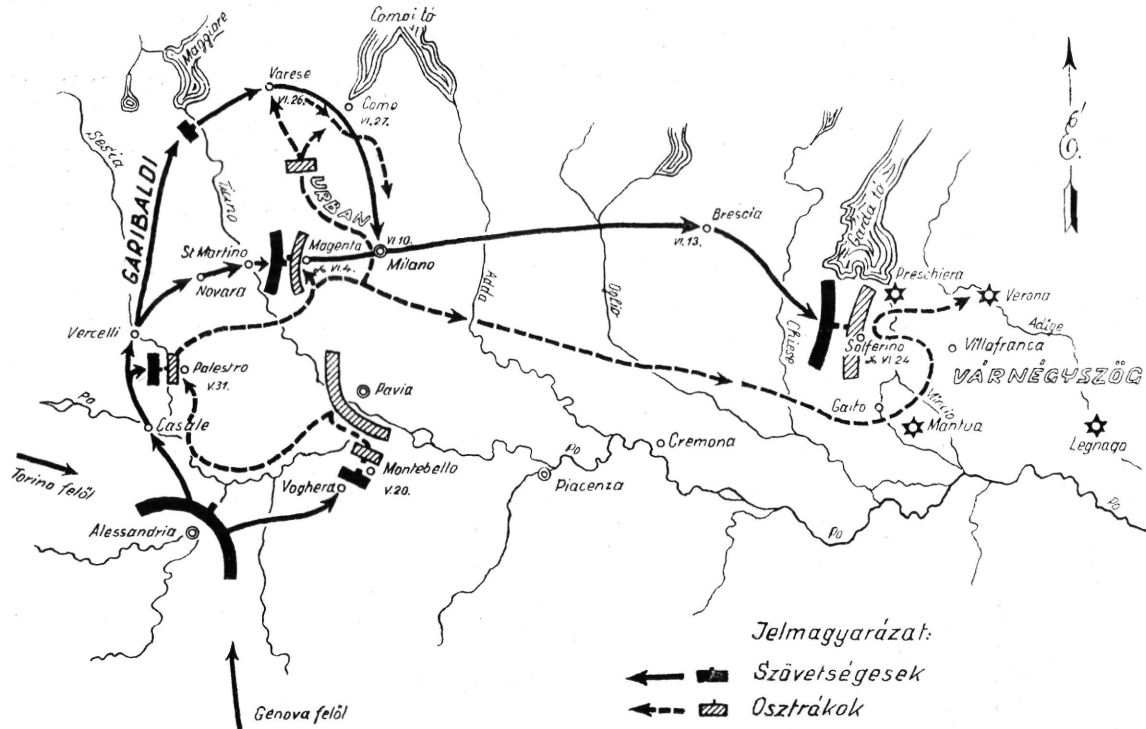
A magentai csata június 4-én reggel kezdődött és meglehetősen szűk területen bontakozott ki. A francia-szárd támadás először igen erős ellenállásba ütközött és megakadt. Még a déli órákban sem mutatkoztak eredmények. Végre a délutáni órákban a francia Mac Mahon tábornok érkezett meg hadtestével, melynek váratlan támadása az osztrák jobbszárnyon, eldöntötte a csatát. Magentánál az osztrákok mintegy 60.000 harccsal rendelkeztek, melynek egy részét fel sem használták a csatában.

A veszett csata végén több volt az érintetlen tartalékjuk, mint a győztes franciáknak.¹⁰

⁹ „Rückwärts Konzentrierung.“

¹⁰ Rüstow: Der Italienische Krieg. 1859. (Zürich, 1859.) 235. o.

Az 1859 évi olaszországi hadműveletek.

Az osztrák veszteségek a magentai csatában, kereken 11.000 fő és 17 löveg. A francia-szárd sereg, mely kezdetben 40.000 harcosból állott, majd Mac-Mahon megérkezése után kb. 70.000 főre emelkedett, 4600 ember és egy löveg veszteséget szenvedett.¹¹

Június 5-én reggel az osztrák sereg megkezdte visszavonulását. Ellenállás és kardcsapás nélkül adták fel Milánót, Páviát, Bergamot, Bresciát és az összes megerősített városokat.

Ezalatt Garibaldi állandóan az Urbán-hadosztály oldalában maradt és június 10-én elérte Milánót, 13-án pedig Bresciát. Innen északnak fordult, hogy a Garda-tó tájékán Déltirol felé nyomuljon.

A magentai vereség után Gyulay távozott az olaszországi hadsereg éléről. Ferenc József maga vette át a parancsnokságot. A hadsereget sürgősen reorganizálták, kiegészítették és két részre osztották. Azonnal hozzáálltak 20 önkéntes zászlóalj és 16 könnyű lovasszázad toborzásához és felállításához. Ezek az alakulatok azonban már nem kerültek a harcra.

A visszavonulás tovább folytatódott Mantua irányába, a Mincio folyóra. Az eredeti osztrák terv szerint a Garda-tótól délre fekvő várnégyszögben kellett volna bevárni az ellenséget. A tervet azonban arra a hírre, hogy a szövetségesek újabb erősítéseket kaptak és Brescia felől közelednek, feladták és előnyomulást kezdtek a Minciótól nyugati irányba.

Június 24-én a két sereg Solferinónál találkozott. A francia-szárd ezredek már hajnalban elindultak, míg az osztrák csapatok csak a reggeli órákban kezdtek fokozatosan felfejlődni a harchoz.

Solferinó.

A solferinói csata színhelye a Garda-tótól délre eső részen kisse dombos, délebbre pedig a felső olasz síkságba ment át. A sűrűn lakott és megművelt terület a lovasság és tüzérség alkalmazásának nem kedvezett.

Ferenc József a parancsnokság átvétele után úgy döntött, hogy ezen a területen veszi fel a harcot ellenfeleivel.

Az osztrák 1. és 2. hadsereg összesen 9 hadtesttel Solferinótól északra és délre eső mintegy 20 km széles arcvonalon fejlődött fel. Ebben a két hadseregben 12 magyar kiegészítésű gyalogezred (3 zlj). 1 magyar vadászzászlóalj és 3 huszárezred volt. Az egész haderő kereken 153.000 főből állott, a francia-szárd csapat pedig 152.000 főt tettek ki.¹²

Június 24-én a hajnali órákban a szövetségesek jobbszárnyán egy francia hadtest megkezdte előnyomulását és az osztrák balszárnyat néhány km-rel visszanyomta. Dél előtt 10 óra tájban a franciák vala-

¹¹ Kr. Sch. D. Fdz. 1859. 60. o.

¹² U. o. 74—76. o.

mivel északabbra indítottak támadást, mely azonban eredménytelen maradt. Hasonló helyzet alakult ki az arcvonal közepén Solferinó vidékén. Az északi szárnyon szárd erők állottak az osztrákokkal szemben és itt már kedvezőbb volt az osztrákok helyzete, mert megtámadták és visszavetették a szárd hadosztályokat.

A régi osztrák harcászati szabályok szerint a dandárokat, sőt az ezredeket egyenként vetették harcba, ezzel ellentétben a szövetségesek főerejüket azonnal harcbavetették. A déli órákban a szövetségesek már visszanyomták az osztrák front centrumát és mindenütt előnybe kerültek. Délután az osztrákok megkezdték általános visszavonulásukat. Jobbszárnyukon Benedek altábornagy hadteste még tartotta magát, bár a visszavonulási parancsot ő is megkapta. A Garda-tótól délre fekvő San-Martino magaslaton Benedek visszaverte a fokozódó támadásokat és csak éjszaka folyamán követte a Minció mögé a visszavonuló főereget, mint annak utóvédje. A csata az esti besötétedéssel, este 9 óra után véget ért.

A veszteségek osztrák részen: 4 tábornok, 639 tiszt és 21.100 fő legénység. A szövetségesek vesztesége: 936 tiszt és 16.300 fő legénység.¹³

A veszített solferinói csata után az osztrákok az úgynevezett várnegyszögbe vonultak vissza, erősítéseket kaptak és felkészültek a védelemre. A szövetséges csapatok nem folytatták azonnal az üldözést, csak július 2-án kezdték meg a Minción való átlépést. III. Napoleon úgy vélte, hogy a francia-szárd hadsereg részére a további hadműveletek már nem lennének oly könnyűek. Eddigi győzelmét nem akarta tovább veszélyeztetni, ezért Ferenc Józsefnek váratlanul fegyverszünetet javasolt, amit július 8-án Villa-Francában meg is kötöttek. A végleges békét október 17-én Zürichben írták alá, mely szerint Ferenc József lemondott Lombardia legnagyobb részéről. III. Napoleon ezzel biztosította saját részére befolyását az északolasz államokban és megszerezte Szavoya és Nizza tartományokat.

A fegyverszünet megkötésének idejében az osztrák haderő teljes élmezőnyi létszáma a következő volt:

Az olaszországi 1. és 2. hadsereg	307.000 fő.
A tartományokban állomásozó csapatok	386.000 fő.
Katonai hatóságok, intézetek, határőrcsapatok és pótalakulatok (Depot-Abteilungen)	291.000 fő.

Összesen: 984.000 fő.¹⁴

Ausztria katonai helyzete tehát aránylag még elég kedvező volt és nem volt indok a hirtelen békekötéshez.

¹³ Kr. Sch. D. Fdz. 1859. 92. o.

¹⁴ Mitt. d. Kr. Arch.: 1876. 99. o.

A vereség okai.

Az osztrák vereségnek több oka volt. Ezeket a következőkkel magyarázhatjuk:

1. a lakosság egész Lombardiában ellenséges érülettel viseltetett az idegen megszállókkal szemben és mindenütt a szövetségeket támogatta.

2. az olaszországi osztrák hadsereg parancsnoka gróf Gyulai Ferenc tábornagy, magyar nevű, de a magyar néptől távol álló, elegáns lovastiszt, gáláns kalandok hőse, dölyfös arisztokrata, kinek katonai képességei nem voltak nagyok. Az előszobájában szolgálatot teljesítő parancsértisztnak, vadászkutyáknak szokásos füttyszóra kellett megjelenni.¹⁵

Gyulai jellemzésére szolgál továbbá a következő visszaemlékezés:

„Régebben hallottam, de legendának tartottam, most azonban látam, hogy komoly. Gróf Gyulai tábornagy, hadseregpáncsnokának átvétele után megparancsolta, hogy minden tiszt és legény, díszkivonulásnál köteles sötétzsinű bajuszt viselni, mellékes, hogy szőke, vagy bajusztalan-e az illető. Az utóbbiak csizmakenőccsel (suviksszal) festettek felsőajkuk fölé bajuszt“¹⁶

Hasonló volt a helyzet Gyulai hadseregében a hadtest- és hadosztályparancsnokoknál, akik csekély kivétellel, valamennyien arisztokraták.

3. Az olaszországi osztrák hadsereghez 15 magyar kiegészítésű gyalogezred, 1 vadászszázalaj és 3 huszárezred tartozott. Ezek között még 1849 után kényszerbesorozott honvéd is akadt. A magyar legénység hazájától távol, idegen érdekekért volt kénytelen harcolni. Nagyrésznél még élt a szabadságharc emléke, milderre a következő jellemző példák szolgálnak:

1859 május 8-án a pozsonyi rendőrigazgatóság jelenti felettes hatóságának: a pozsonyi vasútállomáson átutazó magyar katonák azt énekelik, hogy „*ne sírj anyám, elvisz a vasút, de visszahoz ám Kossuth*“. Ugyanaz a jelentés megy Nagykanizsáról. Egy rendőrspicli jelenti, hogy a pozsonyi állomáson egy katona magát többek előtt nyíltan „Kossuth-katonának“ nevezi. A nagyvárad rendőrigazgatóság május 23-án jelenti, hogy az újoncok a következő nótával vonultak be: „*Megyünk vasúttal, visszajövünk Kossuthal*“. Ferenc József júliusi kiáltványa után, melyet többek között Sopronban is közölték falragaszokon, jelenti a rendőrigazgatóság, hogy szabadságra érkező magyar katonák eyike, nagyobb csoport előtt a következő kijelentést tette: „*A fene egye meg aztat, a ki eztet nyomtatta, előbb is mindenfélét ajáltak, még is csak nyúzzák mindig a szegény népet*“. Május 23-i jelentés szerint Debrecenben a lakosság kárörömmel terjeszti, hogy az

¹⁵ Der Feldzug von 1859. (Berlin, 1871.) 23. o.

¹⁶ Foedransperg: 40 Jahre in der österr. Armee. 107. o.

osztrák csapatokat teljesen szétverték és nagyobb magyar osztagok átmentek az olaszokhoz.¹⁷

Kossuth már 1853-ban is felhívta az Olaszországban állomásozó magyar ezredeket, hogy hagyják ott az osztrák hadsereget. E felhívásnak az volt az eredménye, hogy sok egykori honvéd és más magyar katona is átment az olaszokhoz.

Az 1859. évi hadjáratban pedig a kb. 15.000 főnyi fogságba esett katona túlnyomórésze magyar nemzetiségű volt.¹⁸ Ezek Kossuth szavára hallgatva, nem voltak hajlandók Habsburg érdekekért harcolni. Közülük többezren beléptek az olaszországi magyar légióba.

Rákosi Mátyás írja: „Mikor 1859-ben az osztrák hadjárat folyamán a magyar honvédeket erőszakkal az osztrák hadseregbe sorozták, és a császárra eskették fel, maga Kossuth Lajos, a magyar szabadságharc lánglelkű vezére szólította fel őket arra, hogy ne harcoljanak ellenségük oldalán, hanem álljanak át oda, ahol a németet verik. Szavára ezrével hagyták ott a honvédek az osztrák hadsereget.“¹⁹

4. Az osztrák harcászati egységet általában a dandár (Brigade) képviselte. Egy dandár rendszerint 5–6 gyalogoszászlóaljból, félszázad lovasságból és egy ütegből állott. 2–3 dandár egy hadosztályt, két hadosztály egy hadtestet képezett. Háborúban a zászlóaljok közvetlenül a dandárparancsnoknak voltak alárendelve és ilyenkor az ezredparancsnok rendszerint az egyik zászlóalja élére állt. Egy zászlóalj: 1200–1400 fő. Az osztrák szabályzat a zászlóalj részére az ellenség előtt oszlopalakzatot írt elő, előtte gyenge csatárlánccal. Ha az oszlop az erős ellenséges tűz hatása alatt ösztönszerűen szétszóródott, hogy a terep előnyeit kihasználja, akkor viszont az egységes vezetés veszett el. Az osztrák katona nem volt úgy kiképezve, hogy az adott pillanatban gyülekezzen és a támadást teljes erővel végrehajtsa. Az 1859-es hadjáratban gyakran előfordult, hogy nagy áldozatokkal megszerzett pozíciókat elvesztettek, mert eimulasztották azokat előretolt csatárlánccal fedezni. A tüzérség úgy számbelileg, mint minőségileg a francia mögött állt, az osztrák ágyúk kizárólag símacsövű, elöltöltők, míg a francia ágyúk egy része már huzagolt.

5. A hírszolgálat meglehetősen el volt hanyagolva. 1850 óta fennállott a vezérkar fennhatósága alatt az úgynevezett nyilvántartási iroda (Evidenzbureau), mely kezdetben csupán 5–6 tiszttel dolgozott, de 1859-ben még kibővítve sem felelt meg hivatásának.

6. Az akkori osztrák hadseregvezetés bürokratikus is volt. Közvetlen a hadműveletek megkezdése előtt Gyulay és törzse oly „fontos“ kérdéseket tárgyalt, mint például, hogy a bokavédők ütközetben pantalló alatt vagy fölött viselendők-e? Hogy a huszárok csákóforgóikat a zabos-tarisznyába vagy köpenyzsákba rejtésük-e? Hogy milyen minőségű tűzifa

¹⁷ Orsz. Levéltár: Mil. u. Civ. Gouv. 1859. 159. fasc. pr. res. 594. csom.

¹⁸ Rogge: Österreich v. Világos bis zur Gegenwart. I. Kt. 541. o

¹⁹ Rákosi Mátyás: A magyar jövőért. Szikra, 1945. 281. o.

alkalmas a tábornok készítéséhez? Hogy a katonának hány ezer megtelt lépése után van igénye további félfont húsrá? Mindezek a „fontos“ kérdések hosszas tárgyalások után hadparancsban jelentek meg. Lang altábornagy három ív terjedelemben adott utasítást a zsákmányolt 50 fontnyi babkává elkészítésére vonatkozólag.²⁰

Osztrák szolgálatban álló önkéntes magyar csapatok.

Megemlítendőek még az 1859-ben szervezett önkéntes magyar csapatok is, melyek felállítását császári parancsra kezdték meg „a hű magyar lakosokból“. Olyanok jelentkeztek, akik még nem érték el a hadköteles kort, vagy már eleget tettek szolgálati kötelezettségüknek. A tisztikart a hadsereg önként jelentkező tényleges, leköszönt, vagy nyugállományú tisztjeiből vették. A toborzott legénységből 1859 április-májusában 6 magyar önkéntes zászlóalj (Kassa, Pozsony, Győr, Pest I, Pest II., Miskolc)²¹ és a következő önkéntes huszáralakulatokat: Jászkun huszárezred (Jászberény), debreceni I. önkéntes huszárosztály, debreceni II. önkéntes huszárosztály, aradi önkéntes huszárosztály, kecskeméti önkéntes huszárosztály, zalaegerszegi I. önkéntes huszárosztály, zalaegerszegi II. önkéntes huszárosztály és zombor-újvidéki önkéntes huszárosztályt állítottak fel.²²

A toborzott legénység azonnal 15—25 forint foglaltót kapott, mely összeg abban az időben elég tekintélyes vásárló értékkel bírt és nagy részt ezzel magyarázható a toborzás eredménye.

A felsorolt alakulatok közül csak 2 zászlóalj került a harctérre, de tűzben nem volt. A hadjárat befejeztével a gyalog zászlóaljakat feloszlatták, a huszáralakulatokból pedig, kivéve a zombor-újvidéki osztályt, két huszárezredet — a 13. és a 14. számút — szerveztek

Az olasz háború belpolitikai következményei Ausztriában.

A solferinói vereség megingatta az osztrák császári abszolutizmust. Bach miniszter 1859 augusztusában beadta lemondását. Ausztria pénzügyei siralmasak. A háborús katonai élelmezés főnöke, Eynatten tábornok, börtönbe kerül, majd 1860 március 7-én öngyilkos lesz. Egy sereg bankár csödbe jut. Csalás, sikkasztás, korrupció minden vonalon

A Times-ben megjelent levél valamelyest megmagyarázza az ügy jellegét, amelynek feltárása ilven szomorú esemény oka volt:

„Trieszt, március 29.

A legfőbb beszédtema az a hatalmas lopás, amelyet a kormánybiztosi igazgatásnál fedtek fel. Ez kétségtelenül erősen hozzájárult az olasz hadjárat hirtelen befejezéséhez. Most annak ellenére, hogy rendkívül

²⁰ D. Fdz. v. 1859. 43—44. o.

²¹ Wrede: II. kt. 479—480. o.

²² U. o. III./2. kt. 930—931. o.

erős emberek igyekeznek elsimítani az ügyet, a legszégényetesebb tények kerülnek napfényre, számos személy van belekeverve az egészbe. Egyesek közülük olyan magas állásokat foglalnak el, hogy még csak említeni is veszélyes őket. Az osztrák újságok igen szűkszavúak az ezekre az ügyekre vonatkozó hírekben, és valószínűleg egyáltalában nem is beszélénekről, ha nem volna itt Eynatten tábornok öngyilkossága — olyan esemény, amelyet nem lehet eltitkolni. A hiány lélekzetelállító összeg: 17 millió forint. De íme, a történet legmeghökkenőbb és kevésbé ismert része. Teljesen hitelt érdemlő forrásokból azt hallottam, hogy a két harcoló császár híres találkozásán, ezen a találkozón, amelynek eredménye a Villafrancai béke volt, Napoleon császár azt mondta Ferenc Józsefnek: „Felséged nem fog tévedni, ha meghallgatja a baráti és jóindulatú tanácsokat. Ön árulókkal van körülvéve. Felséged úgy gondolja, hogy Mantua erődjében 6 hónapra elegendő élelmiszer van; azt mondom Önnek — Napoleon császár itt kifejezésteljesen fel-emelte ujját — azt mondom Önnek, hogy Mantuában még 6 napra való élelmiszer sincs. Győződjék meg szavaim igazságáról és ennek megfelelőleg járjon el.“ Az ügyet kivizsgálták és kiderült, hogy a franciák császára igazat mondott.

Hogy némi fogalmat nyujtsak Önöknek a tolvajlás kihívó szegénytelenségéről és arról, hány ember vett benne részt, elmondom Önöknek egy esetet a sok hasonló közül. A bikák, amelyeket Mantuában az egyik kapun behajtottak, az ellenkező oldalon lévő kapun ismét elhagyták a várost, félkörben megkerülték a falakat és ismét bejöttek az első kapun, úgyhogy minden bika ötször járta meg az utat és ötször számolták el. De figyeljenek csak, a továbbiakban még cifrább lesz. Az egyik triezzi kereskedő szerződést kötött az osztrák kormánnyal, melynek értelmében megvette a katonaság élmezőnyére levágott bikák bőrét. Amíg a bikák életben voltak, mindegyik öt helyett szerepelt, de levágni csak egyszer lehetett őket és egy bikáról egy bőrnél többet nem lehetett lehúzni. A kereskedő cég, minthogy nem kapta meg a megállapodott számú bőrt, bánatpénzt követelt a kormánytól, amely a szerződés szerint 1 forint volt minden le nem adott bőrért; a bánatpénzt kifizették és a kereskedő 30.000 forintot kapott azért, mert nem adták oda neki azoknak a bikáknak a bőrét, amelyek nem is léteztek.“²³

²³ Csernisevszkij: A magyarokról. Akadémiai Kiadó, 1953. 34. o.

2. Az olaszországi magyar légio.

Előzmények.

Kossuth emigrációjában központi kérdés volt a magyar forradalom és szabadságharc előkészítése. Igyekezett összefogni és együttműködni a többi elnyomott nemzet emigránsaival, így Mazzini olasz és Herzen orosz forradalmárokkal is.

1849 júniusában még a Magyar Szabadságharc idején, szövetség jött létre Magyarország, Piemont és Velence között, mely szerint a két állam kötelezi magát, hogy katonailag együtt fognak működni. E szövetség következtében 1849 tavaszán egyesítették a magyar hadseregben harcoló olasz katonákat. Június második felében Monti Sándor olasz ezredes vette át a légio parancsnokságát. Az olasz légio sok csatában küzdött az osztrákok ellen és Kossuth sajátkezűen írott augusztus 11-i németnyelvű levelében, melyet Monti ezredeshez címezett, meleg köszönettel búcsúzott a hős légionistáktól, egyben több kitüntetést adományozott a légio katonáinak.²⁴ Az eredetileg 1200 főből álló magyarországi olasz légióból 450 fő maradt meg és a Szabadságharc bukása után Orsovánál török területre lépett.

Szücs János őrnagy, a „Magyar Segély Sereg” törzskari főnöke egy 1867 január 15-én Bolognában kelt kéziratában, melyet Heckenast könyvkiadó cégnek nyújtott be, az olaszországi magyar légio történetét 3 korszakra osztja:

I. Az 1848/49-iki Olaszthoni Magyar Légio.

II. Az 1859-iki Olaszthoni Magyar Légio.

III. Az 1860-iki Olaszthoni Magyar Légio.²⁵

A kézirat csupán rövid vázlatot ad a légio történetét megírandó munkáról. A munka azonban nem jelent meg, mert a könyvkiadó cég valószínűleg nem vállalta a kiadást. Szücs őrnagy időrendben sorolja fel az eseményeket, amelyek a légióra vonatkozó más forrásmunkákkal egyeznek.

1848 márciusában a velencei forradalom kitérése után az osztrák csapatok elmenekültek Velencéből. Ez év októberében az osztrák hadseregből megszökött magyar katonákból a már említett szövetség értelmében megalakult egy kb. 70 főnyi csapat, majd 1849 januárjában a szárd-piemonti hadseregben hasonló körülmények között ugyancsak egy kb. 110 főből álló magyar csapat alakult meg. Ezeket Türr István, volt cs. k. hadnagy, ki több katonatársával szökött át az olaszokhoz, szervezte meg.²⁶

²⁴ Hadtörténelmi Intézet Levéltára: 1848—49-es iratok 186. csg. (fényk. másolat).

²⁵ Háborús felelősség 1928—29: Adalékok az olaszországi magyar légio történetéhez 1848—1866.

²⁶ Gondá Béla: Türr tábornok. Bpest. 1925. 11. 12. o.

Cavour piemonti külügyminiszter, az olasz egység megeremtésének előharcosa, az 1856. évi párisi kongresszuson foglalkozott az olasz-magyar együttműködés gondolatával, háború esetére.

Az olaszországi háború megerősítette a magyar emigráció egységét. Kossuth, Klapka és Teleki László megalakították 1859 május elején a „Magyar Nemzeti Igazgatóságot“, mint a Habsburg-ellenes küzdelem vezető politikai és katonai szervét. A Nemzeti Igazgatóság elhatározta, hogy Piemontban azonnal magyar sereget szervez.

A megalakulás híreire sok volt honvédtiszt és honvéd érkezett Genuába a légió gyülekező helyére.

A magyar légiót egy május 24-én kelt szárd királyi rendelet alapján kezdték Perczel és Klapka tábornokok megszervezni. Fontos szerepe volt a légió megalakulásában Vetter altábornagynak, aki képzett katona volt, és 1849 márciusában a honvédség főparancsnoka volt. 1860 végén Kossuth Vettert bízta meg a légió főfelügyeletével, amely beosztásából azonban a légióban való egyenetlenségek miatt már 1861 április végével eltávozott. Az osztrák hadseregben szolgáló magyar katonák részére röpcédulákat adtak ki, melyeknek az volt a tartalmuk, hogy hagyják el csapatukat és jöjjenek át a magyar légióba.

Kossuth eleinte nem volt megelégedve e rendelettel, mert nem volt benne egy szó sem a magyar rendeltetésről, hanem csupán egy magyar légióról piemonti lobogó alatt. Ezt a hibát azonban nemsokára kijavították, amennyiben elrendelték a magyar zászló használatát, és az esküforma megváltoztatását. Mindezt egy 1859 június 16-án Klapka tábornok által kiadott napiparancs szögezi le.

Június 22-én két zászlóalj alakult mintegy ezer emberrel, július 2-án pedig a légió létszáma meghaladta a 4000-et.²⁷ Az alakulatok harci szelleme kiváló, a légió magvát 48-as honvédek alkották. Az alacsonyabb tiszti rendfokozatokat főleg a legénységi állományból pótolták. A vezetés pedig oly kitűnő és kipróbált forradalmi harcosok kezében volt, mint Klapka György tábornok, Türr István, Teleki Sándor, Ihász Dániel és Kiss Miklós ezredesek.

A légió fejlődése tehát jó úton haladt. Ekkor a gyorsan bekövetkezett villafrancai fegyverszünet felborított mindent. Megszűnt a légióval kapcsolatos magyar felszabadító harc reménye.

Kossuth 1859 május 5-én meglátogatta III. Napoleont és kérte, hogy Olaszországhoz hasonlóan Magyarországra is küldjön francia csapatokat. Napoleon elvileg megígérte a segítséget és megbízta Kossuthot, hogy menjen Angliába és igyekezzék kieszközölni ebben a kérdésben Anglia semlegességének biztosítását.²⁸ Kossuth július 2-án bemutatta Napoleonnak a személyesen magával hozott angol miniszterek leveleit, melyekben kötelezettséget vállaltak, hogy Anglia semleges marad, ha

²⁷ Kossuth Lajos iratai: I. Kt. 361. és 368. o.

²⁸ U. o. I. Kt. 223—236. o.

francia csapatok is mennének Magyarországra.²⁹ Hogy Napoleonnak az ígéretei mennyit értek, azt láthattuk a július 9-én váratlanul megkötött villafrancai fegyverszünet alkalmából, amellyel cserbenhagyta az olasz és magyar szabadságharcot.

Marx és Engels helytelenítették Kossuth kapcsolatait III. Napoleonnal, aki, mint a francia nép elnyomója, csak taktikai okokból tárgyalt Kossuth-tal, hogy kihasználhassa saját céljaira és nyomást gyakoroljon Ferenc Józsefre.

A magyar légiónak csak egy kis része kerülhetett harcba Garibaldi csapatának kötelékében, élükön Türr Istvánnal, aki június 15-én a castenodolói ütközetben meg is sebesült. Sebesülését Garibaldi táborári főnöke írja le:

„Türr ezredes rohamra vezette embereit, az ellenség sűrű lövésekkel felelt, s egy bokros lejtőn lefelé tört, s a mieinket viaszszoritá a hídig. Ekkor Türr mindenki előtt menve, fölemelt fővel, kivont karddal, hangosan kiáltva vezényelt: első és negyedik zászlóalj rohamra indulj! Ezt azért tevő Türr, hogy az ellent tévútra vezesse s a valónál nagyobb számban tüntesse fel csapatunkat. A golyók sűrűen fűtyöltek mindenfelé, s egyik Türrnek balkarját törte el. És még akkor is a félelmet nem ismerő magyar (l'intrepido ungherese) vezényelt és bátorította katonáit a rohamra, s mondá jóságosan, hogy nem lehet a hazát szabadá tenni és győzni, nagy áldozatok nélkül.“³⁰

Türr István vitézségéért ezüstérmét kapott.

A fegyverszünet fájdalomosan érintette Kossuthot, ki Napoleonnal szöszegésén felháborodott, de Cavourt is megdöbbenett ez a váratlan fordulat és beadta lemondását. Pietri szenátornak többek között a következőket mondotta: „Az ön császára engem megbecstelenített... szavát adta, szentül megfogadta, hogy meg nem áll, míg az osztrák végképpen ki nem űzetik Olaszországból és azért bérül magának Savoyát, Nizzát kötötte ki. En reá bírtam királyomat, fogadja el az alkut, vesse magát alá ez áldozatnak Olaszországért... S most az ön császára a bért elviszi, de minket meg itt hagy félúton faképnél...“³¹

A magyar légió katonáinak túlnyomórésze a békekötés után, 1859 végén leszerelt. A tisztek 3 havi, a legénység 15 napi illetményt kaptak végkielégítésképpen.

Garibaldi a villafrancai békekötés után kilépett a szárd hadseregből és a toscanai hadsereg parancsnokságát vette át.

A négy középoslasz szabad állam (Toscana, Parma, Modena és Romagna) katonai szövetséget kötöttek és úgy határoztak, hogy ha Romagnával határos pápai államban kitörne a forradalom, akkor ezt a tartományt segítenek felszabadítani. A többi olasz államok és a nagyhatalmak azonban félték a forradalomtól és megfenyegették a közép-

²⁹ U. o. I. Kt. 443. o.

³⁰ *Teleki Sándor*: Garibaldi alatt 1859-ben 85. o.

³¹ Kossuth iratai: I. 477. o.

olasz államokat. Garibaldi aki látta a felmerült nehézségeket, lemondott parancsnokságáról, de kiáltványban kijelentette, hogy minden percben készen áll az olasz nép egysége érdekében újabb harcra szállni.

Garibaldi Sziciliában.

Garibaldi célja a Bourbon-dinasztia megbuktatása és a Nápoly — szicíliai királyság egyesítése volt. 1860 elején Cavour újra átvette a szárd kormány vezetését és titokban támogatta Garibaldi vállalkozását.

1860 május 5-én Garibaldi 1080 főnyi önkéntes csapatával Génua mellett hajóra szállt és május 11-én a szicíliai Marsalába érkezett. Türr István ezredes, aki Garibaldi vezérkari főnöke volt, elsőnek szállt partra a 8. századdal és elfoglalta a várost.³²

Marsalából Palermo felé nyomultak előre és június 7-én elfoglalták. Garibaldi csapatában számos magyar volt. Tüköry őrnagy Palermo elfoglalásánál esett el. A napiparancs így jelentette:

„Tüköry ezredes meghalt. Az alpesi vadászok ma egyik legjobb vezéröket, egyik legkedvesebb, legvitézesebb bajtársokat veszítették el. Az ellenség megrohanásában, Varese, Como, Catalafimé, Palermo látták Tüköryt, első az első között. Az utolsó ütközetben ő vezette a guidek bátor katonáit és tisztjeit, kik azt kérték kitüntetésül, hogy első lehessenek Palermóban. A jó, a bátor, a rettenthetetlen magyar, ma meghalt sebeiben; ő Magyarországnak, a vitézség classicus földjének, Olaszország testvéreinek, méltó képviselője. E két országnak testvérisége a csatatéren vérrel szentesített, s a szabad Itália, felelős a világ színe előtt Magyarország szabadságáért. Igen az olaszok esküsznek a hős vértanú sírja fölött, hogy Magyarország ügye az ő ügyök, s hogy kicserélik testvéreikkel vértüket vértük.

Palermo, Június 7. 1860.

Dictatori iroda,
Garibaldi J.³³

A magyarok vitézsége arra készítette Garibaldi, hogy július közepén újból megalakítsa a magyar légiót. Első parancsnok Mogyoródy őrnagy lett.

Garibaldi serege győzelmei után egyre szaporodott. Augusztus 19-én átkelt a messzinai tengersizoron és szeptember 7-én már mintegy 25 000 főnyi hadseregével Nápolyba vonult be. A magyar légió is megnövekedve vett részt a harcokban. A légió megalakulásának hírére mindenfelől érkeztek emigránsok Olaszországba, de sokan érkeztek Magyarországból, különösen Erdélyből is. Ekkor a légió már 194 főből állott.³⁴ Garibaldi hadseregében több magyar tiszt volt magasabb parancsnoksággal megbízva, ú. m. Teleki, Mogyoródy, Kiss és Éber ezredesek.

³² Gondá: i. m. 40. o.

³³ Rónay Jácint: Naplótöredékek (nyomtatott kézirat gyanánt) III. kt. 87. o. Széchényi könyvt.

³⁴ HK, 1925. 429. o.

Türr István Palermóban tábornokká lépett elő. Nápolyban magyar huszárszázadot állítottak fel.

A Voltornó folyó mögött a mintegy 44.000 főnyi Bourbon hadsereg gyülekezett, hogy Garibaldi jóval kisebb seregét megtámadja és szétverje.

Október 1-én a Bourbon-sereg Capua mellett széles területen indult támadásra. Délelőtt folyamán túlerejük következtében már eredményeket is értek el. Ekkor a legveszélyesebb ponton Türr hadosztálya, mely eddig tartalékban volt, ellentámadásba lépett, élén a magyar huszárosztaggal. A csatában a magyar légió teljes számban vett részt és oly vitézül harcolt, hogy nagyban hozzájárult a csata sorsának megváltoztatásához. A Bourbon-hadsereg visszavonult és november elején Garibaldi egyesült az északról előnyomuló szárd hadsereggel. Ezzel a hadjárat győzelmesen befejeződött.

1860 október 29-én Türr altábornaggyá lépett elő.

A voltornói ütközet emlékére Garibaldi a következő okiratot adta olasz nyelven, mely magyar fordításban így hangzik:

„Mogyoródy alezredes a voltornói ütközetben 1860 október 1-én a vitéz magyar csapatot vezényelte. Ezeket a hősöket szemeim előtt bámulatos hidegvérrel és rettenthetetlenséggel vezette szuronyrohamra. Fényesen járult hozzá ehhez a győzelemhez és magatartásuk egyforma volt ezen szerencsés hadjárat mindazon harcaiban, amelyekben résztvettek. Ennek a tátor nagyérdemű tisztnek hazám nevében nagyrabecsülésem és hálám bizonyosságával tartozom.“

G. Garibaldi. Palermo, 1862 július 6-án.³⁵

A magyar légió a Capua melletti csatában állományának mintegy egyharmadát veszítette el. Dunyov magyar ezredes súlyosan megsebesült. 1860 október 31-én a magyar légió katonai ünnepség keretében tartott zászlószentelést, melynél Garibaldi a következő beszédet tartotta:

„A hálás Olaszország nevében, hős társaitok kiontott vérének jutalmul átadom nektek ezt a két zászlót. Ezek a Ti szokásaitokat fogják követni és mindig győzelemre fognak vezetni. Olaszország önállósága és szabadsága Magyarországgal szorosan össze van kötve. Eljen Magyarország.“³⁶

A légió ezután Casertába, majd Nolába került állomáshelyre.

Garibaldi a hadjárat befejezése után visszavonult, de a szárd király és III. Napoleon tilalma ellenére sem mondott le tervéről, hogy Olaszországot teljesen egységesítse és a pápa világi uralmát megdöntse.

Cavour és Kossuth megállapodtak abban, hogy újabb háború esetén Ausztria ellen Magyarország közösen harcol Szardíniával. Elhatározták, hogy titkos szerződést kötnek a szerb vajdával és Cuza román fejedelemmel a magyar hadjárat előkészítésére, továbbá, hogy a magyar légiót kibővítik.

³⁵ Pesti Hirlap, 1907. február 3.

³⁶ HK, 1925, 461. o.

A szerződések megkötésére Klapkát küldték keletre, akinek sok nehézség után csak 1861 januárjában sikerült a szerződések létrehozása. Közben azonban a jól előkészített ügyet súlyos csapás érte: Genuából 5 hajóval fegyverszállítmány indult a Duna torkolatához, amelyet a török kormány az ottani osztrák külképviselet tiltakozása folytán eldobozott.

1861 júniusában meghalt Cavour és ezzel Kossuth felszabadítási terveinek eshetőségei romlottak.

Garibaldi ezután még kétfizben kísérelte meg a pápai állam megdöntését és Olaszország teljes egyesítését. Először 1862 augusztusban kb. 3000 fő önkéntessel indult Róma ellen, másodsor pedig 1867 októberében kisebb csapattal tört be az Egyházi állam területére, mindkét ízben azonban III. Napoleon francia csapatai védték meg a pápát és Garibaldi kísérletei eredménytelenek maradtak. 1862-ben sok magyar légionista megszökött alakulatától és csatlakozott Garibaldi önkénteseihez, hogy harcoljon a pápa világi uralma ellen.

Közben az 1866-os háborúban Garibaldi nagyobb sereg élén Dél-tirolban harcolt az osztrákok ellen.

Ez a lelkes szabadsághős, a magyar függetlenségi törekvések nagy barátja, késő öregkoráig harcolt a szabadságért.

A magyar légió létszáma 1860—62 között gyakran változott, általában kereken 1000 fő körül mozgott.

1861 március 27-én 160 főnyi önkéntes érkezett Magyarországból Nápolyba, ahol Vetter altábornagy fogadta őket. Innen Nolába indultak, ahol egy kb. 500 főből álló magyar légiós alakulat állomásozott. Április 11-én olasz gyalogsági egyenruhába, majd 22-én honvédegyenruhába öltöztek.³⁷

Egy 1861 április 2-a és november 27-e közötti felvételi lajstrom 429 nevet, egy 1861 november 27.—1896 augusztus 10-e közötti önkéntes-felvételi könyv pedig 302 nevet sorol fel.³⁸ A megjelölt idő alatt tehát összesen 731 fő lépett a légióba. A listákban feltüntetett „polgári foglalkozás” rovat túlnyomórésztben iparosokat, kisebb számban földműveseket jelöl meg. Hivatalnok, kereskedő és tanuló stb. foglalkozás már ritkábban fordul elő.

Egy katonai kémjelentés, mely 1861 február 27-én kelt és Rómából érkezett a cs. k. Hadügyminisztériumba, többek között a következőket állapítja meg:

A légió Nolában állomásozik, Nápoly mellett. Ereje egy dandár, mely két gyalogzászlóaljából, egy vadászászlóaljából, két huszárszázadból és két ütegből áll. Parancsnoka Klapka tábornok, létszáma 1350 fő. Ezenkívül Olaszországban, Genua és Messina állomáshelyekkel, továbbá a moldvai fejedelemség Galatz és Bakeu városaiban is jelez még ma-

³⁷ Erdélyi lapok 1910. Egykorú feljegyzések a magyar légióról.

³⁸ Hdt. Int. L.: 1860—1862. évi olaszországi magy. légió iratai, 140. csg.

Az olaszországi magyar légió gyalogosa.
(Eredeti fénykép a Hadtörténelmi Múzeum anyagából).

gyar légiós alakulatokat, valamint Konstantinápolyban két magyar üteget. Ez utóbbi felsorolt alakulatok összlétszámát mindössze 606 főre becsüli. Az olaszországi magyar légió csapatainak fegyverzete a gyalogságnál huzagolt szuronyos puska, tisztek: kard, revolver, huszárok: görbékard, revolver, tűzérés: 16 db 8 fontos ágyú. Az egyenruházat: gyalogságnál barna vorörszinóros atilla, szürke pantalió, kék köpeny és vörös sapka. Vadászok: ugyanaz, de zöld sapka. Huszárok: kék atilla, vörös nadrág, vörös sapka. Tüzérek: mint a gyalogság, csak kék sapka és nadrágjukon széles kék sáv. A jelentés szerint a légió katonái szelleme jó és naponta szorgalmasan gyakorlatoznak. Egy későbbi — 1861 novemberében kelt szervezés szerint, a légió létszáma 1265 fő és az egyenruházatnál a következő változás mutatkozik: a gyalogság szürke pantalló helyett kék magyar nadrágot visel és az összes fegyvernemek sapka helyett csákót viselnek, fegyvernemenként különböző színű forrókkal.

A jelentést küldő, magát magyar emigránsnak kiadó kém a légió tisztikarának bizalmába férkőzve, még a következő értesüléseit jelenti a Hadügyminisztériumnak:

Szerinte a magyar emigráció az év tavaszára a következő támadást tervezi:

Türr István Horvátország felől, Klapka pedig a dunai fejedelemségekből tör Magyarországra. Ugyanakkor a lakosságot is megszervezik gerilla tevékenységre. Erre a célra Erdélyben állítólag már 25.000 db, a Bánátban pedig 8000 db becsempészett puska áll rendelkezésre. Egy Bély Lajos nevű egyén közlése szerint Galatzban és Ibrailában magyar emigrációs bizottságok működnek. Más — 1861 március 20-án kelt — jelentés szerint Kossuth Lütlichben 40.000 puskát vásárolt, melyeket hajórakományként valószínűleg Dalmáciába irányítottak a magyar légió részére.³⁹

Itália egyesítésével a különféle kisebb olasz hadseregek is egyesültek. A magyar légiót azonban meghagyták külön alakulatnak és az olasz hadügyminiszter alá rendelték.

1861-ben Dél-Olaszországban a reakciós Bourbon-párt bandákat szervezett és ezek kegyetlen gyilkosságokkal, rablás és fosztogatással veszélyeztették a közbiztonságot. A lakosság ezeket briganti (rabló) bandáknak nevezte, melyek néha oly nagy erővel léptek fel, hogy az olasz kormány kénytelen volt ellenük nagyobb katonai egységeket is bevetni, ilyenkor azután szabályszerű ütközetek zajlottak le.

A magyar légió 1861 és 1862-ben számtalanszor vett részt a rablók elleni harcokban. Ezek közül néhány különösen kiemelendő.

1861 május 9-én a légió egy különítménye Monte Falcioneban megsemmisít egy garázdálkodó rablóbandát, elfognak 50 brigantit. A lakos-

³⁹ Hdt. Int. L.: Gen. Cdo. Ofen, 1861. 148. csg.

Az olaszországi magyar légió huszártisztje 1862.
(Eredeti fénykép a Hadtörténelmi Múzeum anyagából).

ság nagy ünneplésben részesíti a magyarokat, hogy megszabadította őket a gyilkosoktól.⁴⁰

1861 júliusában Nápolytól keletre 300 honvéd és 120 huszár Girczy őrnagy parancsnoksága alatt napig harcolt egy nagyobb banda ellen, amelyet végül sikerült megsemmisítenie. 1862 elején Baritól nyugatra egy század magyar vadász Halász százados parancsnoksága alatt harcolt sikeresen a rablók ellen. 1862 nyarán Sorrentó környékén egy nagyobb magyar különítmény győzte le a bandákat.⁴¹

Capitanata tartományban egy félévszázad huszár, Corocco bandafőnök 110 lovasból és 20 gyalogesből álló csapatát körülfogta, egy részét lekaszabolta, a többi pedig megfutamodott. A szolgálati jelentés 2 hadnagyot, 6 altisztet és 7 közhuszárt nevez meg, mint akik magukat a harcban különösen kitüntették.⁴²

A huzamos békeüzemelés következtében a légióba befurakodott monarchista ügynökök sok egyenetlenséget szítottak. Türr István és Ihász ezredes igyekeztek rendet teremteni és 1862 augusztusában megkezdődött a légió átszervezése, melynek megtörténte után a légió 1 gyalogszázalóaljából, 1 vadászszázalóaljából, 2 huszárszázadból és 1 hegyütegéből állott, létszáma megközelítette a 2000 főt. A fegyelem, a katonai büntetőtörvénykönyv, a kötelességek és előnyök szempontjából a légió honvédei az olasz hadsereg katonáival hasonló elbánásban részesültek. A vezényszó és szolgálati nyelv magyar volt, kivéve egy önálló horvát századot, melyet horvát nyelven vezényeltek.

1862 novemberében Földváry Károly ezredes lett a légió parancsnoka.⁴³ Kossuth Földváryhoz 1862 december 23-án intézett levelében többek között azt írja, hogy az, miszerint a „Magyar segély-sereg“ még a közbejött zavarok dacára sincs feloszlatva, annak a jele, hogy az olasz kormány nem mondott le az osztrákok elleni harc szándékáról, sem pedig a magyar szövetség eszméjéről. Figyelmezteti azokat, akik a harc késése miatt türelmetlenek, hogy vegyék figyelembe, hogy a dialhoz nem csupán az akarat, hanem az európai viszonyoktól függő kedvező alkalom és eszközök is szükségesek. Kossuth bizalmáról is biztosítja Földváry ezredest és javasolja, hogy a magyar sereg ügyeinek intézését az olasz kormánnyal egyetértésben végezze.⁴⁴

1863 elején a légió fegyverzete azonos volt az olasz hadseregével. Az egyenruha általában kékszínű, honvéd jellegű, a gyalogság piros zsinórzatú feszes magyar nadrágot viselt.

A légió 1865-ben az Abruzzokba került, ahol ismét azt a feladatot kapta, hogy letörje a bandamozgalmakat. A magyar honvédek itt is

⁴⁰ Erd. I. 1910: 267. o.

⁴¹ HK. 1925. 463. o.

⁴² Hdt. Int. L.: 1860–62. évi iratok. 140. csg.

⁴³ Földváry Károly 1848–49-es honvéde ezredes. Végigküzdötte a szabadságharcot. Világos után halálra ítélték, majd büntetését 18 évi börtönre szállították le. 1857-ben kegyelmet kapott és 1862–66 között az olaszországi magyar légió parancsnoka volt.

⁴⁴ Hdt. Int. L.: 1860–62. évi iratok. 140. csg.

megállták helyüket teljes mértékben és pontosan hajtották végre kapott feladatukat, mint az a nápolyi katonai parancsnokságnak küldött egyik jelentésből is kiderült.

A légió állománya a bandaharcok befejezése után 1866 nyarán már mintegy 500 főre csökkent.

A légió megszűnése.

1866 június 22-én kitört a porosz-osztrák háború, majd június 26-án Olaszország is hadatüzent Ausztriának.

Az osztrák hadvezetőség sok magyar ezredet a poroszok ellen vonultatott fel. Ennek következtében az amúgy is kislétszámú olaszországi magyar légió emberutánpótlási lehetősége erősen lecsökkent, tekintettel arra, hogy ezt főleg a szökevények és hadifoglyok szolgáltatták. Elhátározták tehát egy poroszországi magyar légió felállítását. Az olaszporosz tárgyalások következtében több magyar tiszt indult Berlinbe a légió felállítása céljából, ami meg is történt és melynek működéséről a munka későbbi részében lesz szó.

Az olaszországi magyar légiót a háború kitörése után az arcvonalhoz közeleső Bolognába szállították, azonban a hirtelen megkötött fegyverszünet következtében már nem került harcba.

Ausztria 1866 augusztusában úgy Poroszországgal, mint Olaszországgal békét kötött, a magyar uralkodóosztály pedig megkezdte tárgyalásait Ferenc Józseffel a kiegyezés ügyében.

A légió tisztjeit és katonáit mélyen lesujtották a bekövetkezett események. 1867 elején megszűnt a légió és ezzel együtt megszűnt egyelőre annak a reménye, hogy a magyar nép fegyverrel harcolhassa ki függetlenségét.

1848—49-ben az olasz testvérek küzdöttek vitézül a magyar szabadságért, majd a magyarok ezrei állottak az olasz szabadság mellé. A magyar-olasz fegyverbarátság 2 évtizede alatt közös céluk volt: a mindkét népet elnyomó Habsburg-abszolutizmus lerázása.

Olaszországnak ezt nagyrészt sikerült elérnie. Kiszorította Lombardiából, majd később Velencéből az osztrák megszállókat, egységesítette sok kis országból álló nemzetét, felszámolta a Bourbonok uralmát és megszüntette a pápai államot.

Kossuth már nem élte meg hazája felszabadítását. Magyarországot csak 25 év múlva, az 1918—19. évi forradalom szabadította meg a Habsburg igtól és újabb 25 év telt el a Habsburg-utód Horthy-rendszer eltűnéséig.